

Šauliai – 1941 m. birželio sukilėliai: Kretingos apskrities atvejis

Živilė Girdžiūtė

Klaipėdos universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas,
Herkaus Manto g. 84, Klaipėda, el. paštas zivile.girdziute26@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje, remiantis Lietuvos centrinio valstybės, Lietuvos ypatingojo archyvų dokumentais, analizuojama XV Kretingos šaulių rinktinės tinklo ir Kretingos apskrities 1941 metų Birželio sukilėlių būrių taktinis geografinis išsidėstymas; apžvelgiamas Kretingos apskrities sukilėlių būrių organizacinis bei administracinių valdžios įstaigų atkūrimo procesas; atskleidžiama Kretingos apskrities sukilėlių štabų ir vadovybės sudėtis; pateikiami Kretingos apskrities sukilėlių-šaulių statistiniai duomenys ir ginkluotė.

Esminiai žodžiai: *XV Kretingos šaulių rinktinė, Birželio sukilimas, Kretingos apskritis, Lietuvos šaulių sąjunga, Antrasis pasaulinis karas.*

Abstract. Based on the sources of the Lithuanian Central State Archives and the Lithuanian Special Archives, the article seeks to investigate the tactical–geographical dislocation of the network of the 15th Kretinga Riflemen’s Team and the 1941 anti-Soviet insurgent groups of Kretinga district; it reviews the process of restoration of organizational and administrative authorities of the insurgent groups of Kretinga district, reveals the constitution of the staffs and commands of the 1941 insurgent groups in Kretinga district and presents the statistics of the 1941 insurgents – riflemen of Kretinga district and the procurement of armament.

Key words: *15th Kretinga Riflemen’s Team, June Uprising, Kretinga district, Lithuanian Riflemen’s Union, World War II.*

Įvadas

Lietuvos šaulių sąjunga (toliau LŠS) tarpukariu buvo visuomeninė karinė organizacija, siekianti stiprinti tautinį atsparumą ir valstybės gynybos pajėgas. 1935 m. Lietuvos šaulių sąjungos įstatymas ir 1936 m. LŠS Statutas nustatė organizacijos pavaldumą karinei valdžiai. Karo atveju Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. Stasys Raštikis numatė šaulius panaudoti aktyviai sienos apsaugai. 1939 m. šaulių būrių pagrindu buvo sudarytas dvylikos pasienio apsaugos batalionų tinklas, kuris pridengė pietvakarių – pietų – pietryčių Lietuvos valstybinę sieną, o XV Kretingos šaulių rinktinės daliniai įėjo į I pasienio apsaugos batalioną [105]. Tarpukariu šauliai buvo rengiami partizaniniam karui – juos buvo numatyta panaudoti mobilizacijai organizuoti ir priedangai. Dalis šaulių turėjo veikti su reguliariosios kariuomenės daliniais, o likusieji – likti ir veikti prieš užnugarį [31]. 1940 m. birželio 15 d. SSRS okupuojant Lietuvą, šauliai įsakymo priešintis negavo, nors ir buvo galima per kelias valandas susirinkti būrių dislokacijos vietose, o jau 1940 m. vasarą sovietų okupacinė valdžia ėmėsi LŠS likvidavimo: buvo panaikintas jos pavadinimas ir vadovybė, tačiau visa organizacijos struktūra, ypač provincijoje, tebegyveno. Tai leido buvusiems šauliams pradėti organizuoti antisovietinio pogrindžio struktūras [27]. Žemaitijoje antisovietinio pasipriešinimo centru tapo Kretinga. 1941 m. birželio 22 d. rytą Vokietijos karinėms pajėgoms užpuolus SSRS, beveik visoje Lietuvoje prasidėjo ginkluotas antisovietinis pasipriešinimas. Anksčiausiai sukilėliai partizanai pradėjo veikti Lietuvos pasienio teritorijose, kurios ribojosi su nacistine Vokietija – joms priklausė ir Kretingos apskritys.

Lietuvių istoriografijoje ir memuaristikoje Birželio sukilimo įvykiai neretai aprašomi tik tie, kurie vyko didžiuosiuose Lietuvos miestuose, ypač Kaune. Todėl pastebimas tyrimų, analizuojančių sukilimą Lietuvos provincijoje, trūkumas. Be to, orientuojantis į Kauno sukilėlius ir Laikinosios Vyriausybės narius, iš tarpukario Lietuvoje veikusių organizacijų atstovų, dalyvavusių sukilime, dažniausiai nurodomi buvę „Grandies“, „Gajos“, „Varp“, „Ramovės“ korporacijų, studentų korporacijos „Neolituania“ bei studentų skautų „Vyties“ korporacijos nariai, apie buvusius LŠS narius retai kada užsimenant. Sigitas Jegelevičius vienas pirmųjų nustatė, jog šaulių dalyvavimas Birželio sukilime turėjo išskirtinę reikšmę [28], tačiau istoriko darbuose pristigo konkrečių pavyzdžių, pagrindžiančių išsikelimą hipotezę. Šio straipsnio tikslas – nustatyti buvusios XV Kretingos šaulių rinktinės tinklo ir narių įtaką 1941 m. Birželio sukilėlių Kretingos apskrityies būrių organizaciniam procesui, veiklos koordinavimui bei aprūpinimui ginkluote.

Straipsnio istoriografiją galima suskirstyti į sovietinę ir tyrimus, atliktus po 1990 m. Politiškai angažuotai sovietinei istoriografijai, Birželio sukilimą vertinančiai per klasių kovos koncepcijos prizmę, siekiančiai sukompromituoti 1941 m. sukilėlius, įvardijamus „banditinėmis grupėmis“, „buržuaziniais nacionalistais“, inkriminuojant jiems kolektyvinę atsakomybę dėl Holokausto vykdymo, priskirtini archyvinių dokumentų rinkiniai [25; 69]. Nepaisant kritiškai vertintinų momentų, juose pateikiama tyrimui aktuali infor-

macija apie Vokietijos – SSRS karo pradžią, sukilėlių štabų kūrimąsi Kretingos apskrityje bei šaulių vaidmenį šiuose procesuose. Viena iš svarbiausių šio tyrimo istoriografinių pozicijų – Alfredo Rukšėno serijiniai straipsniai, kuriuose akcentuojama, jog antisovietine veikla 1940–1941 m. Kretingos apskrityje užsiėmė daugiausia šauliai, kurių dėka buvo nuslėpta nemaža dalis ginklų, vėliau panaudotų sukilimo metu [92]; aprašomas Kretingos apskrities sukilėlių būrių organizacinis procesas, vadai, narių skaičius, ginkluotė, minimi šauliai-sukilėliai [94]. Fragmentiškų faktų apie Birželio sukilimą Kretingos apskrities gyvenvietėse, šaulių-sukilėlių veiksmus yra pateikę Albinas Gražiūnas [24, 61], Juozas Jankauskas [27, 489–490], Valentinas Brandišauskas [15, 120], Stanislovas Buchaveckas [17, 162–163], Antanas Ruškys [94, 269].

Kretingos apskrities šaulių dalinių ir sukilėlių būrių tinklo lokalizacijos analizė

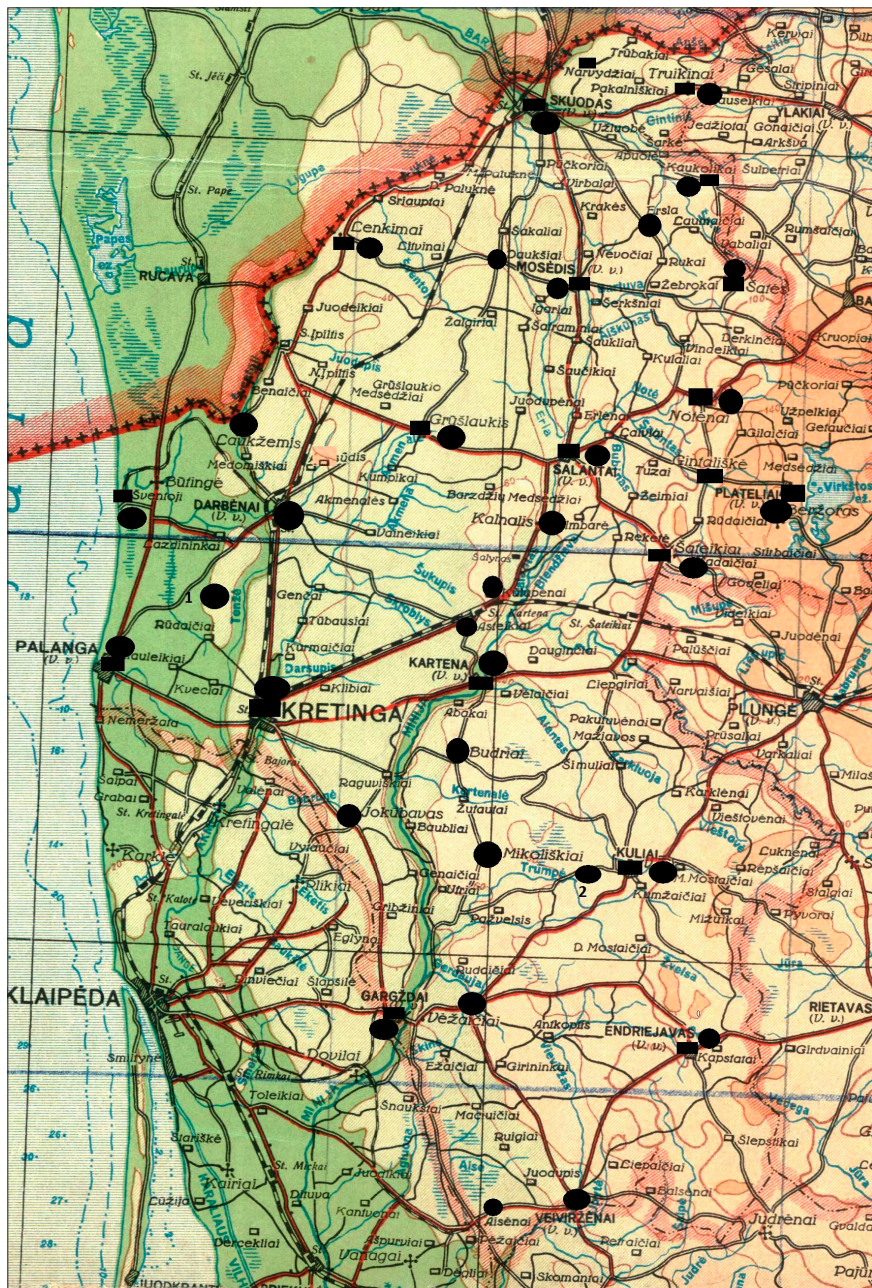
Didesnę Kretingos apskrities dalį nacistinės Vokietijos kariuomenė užėmė jau pirmąjį karo dieną. Tai nulėmė Birželio sukilimo šioje apskrityje specifiką – daugelyje valsčių sukilimas vyko jau Vokietijos kariuomenės užnugaryje. Koku teritoriniu principu galėjo būti organizuojami sukilėlių būriai? Šiame straipsnyje keliami hipotezė, jog šis procesas vyko orientuojantis į XV Kretingos šaulių rinktinės dalinių veikimo rajonus tarpukariu. Istoriografijoje nurodoma, jog sukilėlių būriai veikė Kretingoje, Palangoje, Gargžduose, Endriejave, Kuliuose, Kartenoje, Šventojoje, Darbėnuose, Salantuose, Plateliuose, Grušlaukyje, Notėnuose, Mosėdyje, Lenkimuose, Skuode, Narvydžiuose, Aleksandrijoje, Kaukolikuose, Šateikiuose, Šatėse bei Tūbausiuose [16, 30; 17, 162; 24, 61]. Nustatant tikslų Kretingos apskrities sukilėlių būrių skaičių būtina atsižvelgti į tam tikras sąlygas, kurioms esant jie formavosi. Ypač svarstyтина Kretingos apskrities partizanų būrių priklausomybė Trečiojo Reicho okupacinės valdžios struktūroms Lietuvoje. Sukilėlių būriais klaidinga būtų įvardinti tuos partizanų būrius, kurie vykdė ne karinės (sukilėlių vadovybės) ir administracinės (vietinio komiteto ar kt.) valdžios, o vokiečių karinių struktūrų įsakymus. Daugeliu atvejų skyrėsi ir minėtų būrių tikslai. Atsižvelgiant į tai, buvo suabejota Kartenos, Kretingos, Palangos, Kulių bei Darbėnų sukilėlių būrių veikla. Skirtingai nei pirmųjų keturių būrių atveju, tenka konstatuoti, jog Darbėnuose sukilėlių būrio nebuvo, kadangi jo funkcijas atliko pirmąjį karo dieną atsikūrusi policija (viršininkas Valis Gričius), jau buvusi okupacinės valdžios dispozicijoje [23]. Be to, nustatyta, jog Kartenos valsčiaus Mikoliškių kaime be Raudonosios armijos dalinių paliktų statybinės medžiagos sandėlių, dar buvo saugomi sulaikyti raudonarmiečiai bei sovietiniai pareigūnai [21]. Šis faktas dar neįrodo, kad Mikoliškiuose veikė atskiras sukilėlių būrys, todėl jį galima priskirti prie Kartenos sukilėlių būrio. Apie Tūbausių sukilėlių būrį informacijos nepavyko rasti, todėl darytina išvada, jog jis iš viso neegzistavo.

Nuo Kretingos apskrities sukilimo centrų priklausė mažesnėse gyvenvietėse susibūrusios sukilėlių grupės. Praėjus savaitei nuo karo pradžios Mosėdžio valsčiuje, be Mosėdžio

sukilėliai dar veikė Krakėse, Ersloje, Daukšiuose, Udraliuose. Atskiras sukilėlių būrys egzistavo ir Šatėse [52, 51; 99]. Tikėtina, kad kitas sukilėlių grupės apjungė Mosėdžio sukilėlių būrys. Juozo Žvinio teigimu, Platelių valsčiui priklausė keturi (Platelių, Šateikių, Notėnų bei Gintališkės) sukilėlių būriai. Gintališkės sukilėliams vadovavo Juozas Daukantas [53, 67]. Pirmųjų trijų būrių egzistavimas neabejotinas, tačiau svarstyti Gintališkės būrio suformavimas, prasidėjus sukilimui Platelių valsčiuje. Antanas Baužys atsimena, kad jis 1941 m. pradžioje perspėjo kaimyną Juozą Daukantą, Gintališkės šaulių būrio vadą, jog greitai gali prasidėti karas ir dėl to būtina organizuoti patikimus vyrus, kurie reikiamu momentu perimtų vietos valdžią ir atsakytų už kaimo saugumą, ką šis ir padarė [14]. Todėl tikėtina, jog Gintališkės sukilėlių būrys pirmosiomis karo dienomis vis dėlto galėjo egzistuoti. Deja, neradome nė vieno Gintališkės šaulių būrio veikimą tarpukariu patvirtinančio dokumento, nors siekis jį įsteigti buvo [75]. Aplinkiniuose Skuodo kaimuose taip pat veikė sukilėlių grupės, kurios priklausė Skuodo būriui [37]. Galima konstatuoti, kad 1941 m. birželio pabaigoje Kretingos apskrityje veikė mažiausiai 20 sukilėlių būrių.

1940 metais Kretingos apskrityje buvo 30 (Darbėnų, Grušlaukio, Laukžemės, Gargždų, Vėžaičių, Kartenos, Aleksandravo, Budrių, Mikoliškių, Jokubavo, Negarbos piliakalnio, Kulių, Mosėdžio, Daukšių, Erslos, Šačių, Šventosios uosto, Platelių, Šateikių, Notėnų, Salantų, Kalnalio, Lenkimų, Aleksandrijos (Truikinų), Kaukolikų (Apuolės piliakalnio), Veiviržėnų, Aisėnų, Endriejavo, Ruginių (Asteikių), Kulupėnų) šaulių būrių bei 3 (Kretingos, Palangos, Skuodo) šaulių kuopos [58; 114; 117; 111]. Tad iš trisdešimt trijų gyvenviečių, kuriose iki 1940 m. liepos 17 d. veikė šaulių daliniai, aštuoniolikoje susiformavo sukilėlių būriai (žr. 1 iliustraciją), o tai dar kartą patvirtina teiginį, jog oficialiai panaikinus LŠS, jos tinklą sovietinės okupacijos sąlygomis pavyko išsaugoti.

Organizuojant antisovietinį pagrindį Kretingos apskrityje, didžiausią vaidmenį suvaidino buvę XV Kretingos šaulių rinktinės vadovybės nariai, pirmiausia tai buvęs Kretingos apskrities policijos vadas ir šaulys Jonas Ramanauskas. Jis 1941 m. sausio pradžioje pakvietė buvusį XV Kretingos šaulių rinktinės vado padėjėją kpt. Osvaldą Žadvydą prisidėti prie pagrindžio veiklos ir pavedė kurti pagrindines organizacijas remiantis buvusiais šaulių būriais Erslos, Darbėnų, Daukšių, Grušlaukės, Kaukolikų, Laukžemės, Lenkimų, Mosėdžio, Salantų, Skuodo ir Šačių apylinkėse [92, 14; 27, 491]. Dar iki to momento J. Ramanauskas buvo užverbavęs 12 asmenų, kurie gyveno Kartenos, Kretingos, Kulių, Palangos, Platelių ir Salantų valsčiuose. 1941 m. balandį pas O. Žadvydą lankęsis buvęs Aleksandrijos šaulių būrio narys policininkas Mikas Matulevičius pranešė, kad Skuode įsikūręs pagrindžio būrys ir paprašė nurodyti, kaip veikti toliau [26, 207, 217–220; 1]. Todėl galima teigti, jog sukilėlių būrių suformavimas šaulių dalinių pagrindu Kretingos apskrityje buvo numatytas iš anksto, remiantis tinkliniais ryšiais.

1 il. Remiantis archyviniais duomenimis (LCVA, f. 561, ap. 4, b. 1258, l. 143–148; b. 1283, l. 4–7; b. 1284, l. 12–17; f. 929, ap. 3, b. 1028, l. 88. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 256; b. 13908/3, l. 115) bei istoriografija (Lietuvių tautos sukilimas 1941 m. birželio 22–28 d. Vilnius, 2011, p. 30. GRAŽIŪNAS, A. Lietuva dviejų okupacijų replėse. Vilnius, 1996, p. 61. RUŠKYS, A. Endriejavo žemė. Kančių ir vilties istorija. Kaunas, 2002, p. 269), autorės sudarytas žemėlapis, vaizduojantis 1940 m. XV Kretingos šaulių rinktinės tinklą ir Birželio sukilimo būrių lokalizaciją Kretingos apskrityje. 1) ● – vietovės, kuriose 1940 m. veikė XV Kretingos šaulių rinktinės daliniai. 2) ■ – 1941 m. Birželio sukilimo Kretingos apskrityje židiniai. 3) Skaičiumi 1 pažymėtas Tarvydų (Dimitravo) kaimas, kuriame tarpukariu veikė Negarbos piliakalnio šaulių būrys. 4) Skaičiumi 2 pažymėtas Aleksandravo kaimas, kuriame tarpukariu veikė šaulių būrys.

Buvę šauliai – Kretingos apskrities sukilėlių būrių organizatoriai

Kretingos apskrities sukilėlių būriai dažnai būdavo įsteigiami visuotinių gyventojų susirinkimų metu, kuriuos inicijuodavo buvę šauliai. Skuodo vlsč. Narvydžių km. 1941 m. birželio 25–26 d. buvę šaulys Viktoras Alseika davė nurodymus buvusiam Narvydžių kaimo seniūnui Leopoldui Milašuii sušaukti kaimo gyventojų susirinkimą, kurio metu oficialiai buvo įkurtas sukilėlių būrys [109, 30–32; 6, 79]. Kuliuose pirmosiomis karo dienomis buvęs šaulys Juozas Vaišnora kartu su Pranu Pruckumi, buvusiu Kulių vlsč. policijos viršininku, organizavo sukilėlių būrį. Birželio 25 d. Kulių valsčiaus valdyboje buvęs Lietuvos kariuomenės tarnautojas ir šaulys Vladas Ilginis bei jau minėtas P. Pruckus sušaukė susirinkimą, kuriame dalyvavo 20–30 žmonių. Čia ir galėjo būti oficialiai įsteigtas Kulių sukilėlių būrys [62, 39; 84, 128]. 1941 m. birželio 22 d. Feliksas Benetis visiems buvusiems šauliams įsakė susirinkti aikštėje Grušlaukyje [90]. Nors F. Benečio pavardė neregistruojama šaulių sąrašuose, tačiau buvusių LŠS narių vaidmuo organizuojant Grušlaukio sukilėlių būrį neabejotinas, kadangi jie sudarė šio būrio pagrindą. Platiuose sukilėlių būrių organizavo ats. ltn. Vladas Barkauskas, o jam padėjo buvę šauliai Jonas Zubavičius bei Jonas Markvaldas. Birželio 25 dieną apskrities pašto pastate įvyko susirinkimas, kuriame buvo formaliai įsteigtas Platielių sukilėlių būrys [63; 107]. 1941 m. birželio 23 d. vyr. psk. Jono Petrausko iniciatyva buvusiam Salantų milicijos pastate buvo sušauktas susirinkimas, kuriame dalyvavo visi buvę šauliai bei policininkai. Pirmieji į sukilėlių būrį užsiregistravo ir padėjo telkti partizanus buvę šauliai psk. Antanas Ereminas ir j. psk. Petras Kadys [91; 120, 98–99]. Dažnai susirinkimai įvykdavo be niekieno iniciatyvos – tiesiog susirinkę buvę šauliai nusprendė sukurti partizanų būrį. 1941 m. birželio 22 d. prie buvusio šaulio Albino Balandžio namų Aleksandrijoje pradėjo rinktis buvę LŠS nariai. Algirdas Kauneckas ir Justinas Šličius nusprendė tarpukariu veikusią Aleksandrijos šaulių būrio pagrindu organizuoti ginkluotą partizanų būrį [46]. Pirmąją karo dieną Kretingos mieste pradėjo rinktis buvę policininkai bei nepriklausomybės laikotarpiu egzistavusių organizacijų atstovai įsteigė sukilėlių būrį [25]. Labai tikėtina, jog tarp jo įkūrėjų nemaža dalis buvo ir šaulių.

1941 birželio 23 d. Mosėdyje susirinkę kai kurie buvę LŠS nariai, iš kurių aktyviausi buvo Juozas Kudarauskas bei jaun. psk. Petras Šrapnickas, nusprendė organizuoti sukilėlių būrį. Sukilėliai miesto aikštėje iškabino pranešimą Mosėdžio valsčiaus gyventojams, kuriame juos kvietė stoti į sukilėlių būrį. Jame buvo rašoma: „Pranešame visiems valsčiaus gyventojams, kad organizuojamas štabas „šauliai“, <...> ir siūlome visiems buvusiems šios organizacijos nariams užteiti į štabą registracijai, be to štabas priima į šaulių organizaciją naujus narius. Visi, kurie mokėjo naudotis ginklu, privalėjo stoti į Mosėdžio sukilėlių būrį“ [64]. Tad jis ne tik buvo suorganizuotas buvusių šaulių, bet ir perėmė „šaulių“ pavadinimą. Darytina prielaida, jog buvo norima oficialiai atkurti šią organizaciją Mosėdyje. Panašus siekis buvo puoselėjamas ir Platielių vlsč. Notėnų km. 1941 m. birželio 23 d. pas buvusį

Notėnų šaulių būrio vadą Praną Lenkšų atvažiavo buvęs šaulys Augustinas Mažeika ir paprašė padėti suorganizuoti partizanų būrį. Jie nusprendė šiuo klausimu sušaukti mokykloje susirinkimą. Jo metu keletas Notėnų gyventojų, daugiausia buvusių šaulių, susibūrė atskirame kambaryje uždaram posėdžiui, kurio metu buvo išrinkta laikina kaimo valdžia iš penkių žmonių [18, 81; 22, 57; 9]. Analogiškai vyko Skuodo sukilėlių būrio organizacinis procesas. Pabrėžtina tai, jog pasak Antano Bagdonavičiaus, Skuode 1941 m. birželio 22 d. buvo organizuojamas būtent „šaulių“ sukilėlių būrys. Tarp jo steigėjų buvo keletas buvusių šaulių – buvęs Skuodo banko revizorius Leonas Zdaržinskas bei pradžios mokyklos mokytojas Jonas Kuliukas [3;4; 95, 24; 67, 40].

Susirinkimų metu pasakytos kalbos suponuoja mintį, jog pagrindinis sukilėlių būrių organizavimo tikslas buvo padėti Vokietijos kariuomenei išvalyti apylinkes nuo užsilikusių sovietinės valdžios elementų bei raudonarmiečių ir atkurti vietinės valdžios institucijas. Reikia pabrėžti, jog kelete Kretingos apskrities gyvenviečių buvo stengiamasi pirmiau atkurti vietinę valdžią, o tik po to formuoti sukilėlių būrius. 1941 m. birželio 22 d. Palangoje buvo įsteigtas Palangos vietinis komitetas, kurio pagrindiniu tikslu tapo ginkluoto būrio, vėliau pavadinto „Apsaugos būriu“, sukūrimas. Jo organizatoriais galima laikyti komiteto vadovybę, sudarytą iš buvusio Palangos miesto burmistro dr. Jono Šliūpo, Palangos gimnazijos direktoriaus ir buvusio šaulio Emilio Nauburo, Palangos pradinės mokyklos direktoriaus, buvusio šaulio Martyno Kleinaičio, mokytojo Panaro, Stasio Jurevičiaus [33; 57; 71]. 1941 m. birželio 22 d. Šventojoje buvęs šaulys Vladas Barkauskas į Šventosios uosto pastatą sukviėt daugelį uosto tarnautojų. Susirinkimo metu buvo nutarta įsteigti vietinį komitetą, susidusį iš 5 narių: komiteto pirmininko V. Barkausko, jo padėjėjo Juozo Daukšos, Jono Lauciaus, ūkinės dalies vedėjo Petro Šimkaus bei Vinco Bučio. Vienas iš svarbiausių komiteto uždavinių buvo suformuoti Šventosios partizanų būrį [82; 34]. Kadangi visi iš minėtųjų komiteto vadovybės narių tarpukariu priklausė Šventosios šaulių būriui [104], galima teigti, jog Šventosios sukilėlių būrį organizavo būtent buvę šauliai. J. Stalmoko teigimu, Gargžduose pimosiomis karo dienomis buvo sudarytas „dešimties komitetas“, kuriam, be kitų, priklausė buvęs Vėžaičių šaulių būrio vadas Petras Lengvinas. Komitetas turėjo tikslą iš buvusių šaulių Gargždų valsčiuje sukurti partizanų būrį [96]. Kartenoje taip pat buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo valsčiaus viršaitis Petras Gagilas, mokytojas Jonas Folkmanas, veterinarijos gydytojas Juozas Stulgaitis, iki 1940 m. liepos 13 d. priklausę LŠS [36; 54]. Galima tik spėti, kad ši komisija buvo vietinės valdžios institucija ir sukilėlių būrio iniciatorius Kartenoje. Apibendrinant galima teigti, jog iš dvidešimties Kretingos apskrities sukilėlių būrių mažiausiai dvylika suorganizavo ar prisidėjo prie jų sukūrimo buvę LŠS nariai.

Buvę šauliai Kretingos apskrities sukilėlių būrių vadovybėje

Kretingos apskrityje susiformavus sukilėlių būriams, buvo įsteigti jų štabai, kuriuose įsikūrė būrio vadovybė. 1941 m. birželio 22 d. Kretingoje buvo įsteigtas aktyvistų štabas, į kurį įėjo ir Kretingos policijos viršininkas Pranas Jakys. 1940 m. Kretingos kuopos šaulių vardiniame sąraše jo pavardė figūruoja su priedais „išvykęs Vokietijon“. 1941 m. birželį, Vokietijos kariuomenės daliniams užėmus Kretingą, jis grįžo į Lietuvą ir vėl pradėjo dirbti policijoje [25; 56; 72]. Tikėtina, kad Kretingos sukilėlių būrio štabas buvo įsikūręs Kretingos policijos nuovadoje ir jam vadovavo būtent P. Jakys [93, 33]. Buvusiose milicijos ar policijos nuovadose savo štabus įkūrė ne tik Kretingos, bet ir Šventosios, Palangos, Kartenos, Mosėdžio, Salantų sukilėliai [66; 57; 88; 64, 284; 91]. Šventosios sukilėlių štabas galėjo būti sudarytas iš būrio vado Jono Lauciaus, jo padėjėjų Pijaus Šumausko bei Petro Šimkaus, raštininko Petro Mikolajūno. Trys iš jų, išskyrus P. Šumauską, buvę šauliai. Vis dėlto labiau tikėtina, jog Šventosios sukilėliams vadovavo V. Barkauskas ir J. Daukša [82, 36; 70; 34, 63; 35; 104; 65; 55]. Palangos sukilėlių veiklą koordinavo Palangos vlsč. policijos viršininkas Stasys Jasdauskas, o jo pavaduotoju nuo 1941 m. birželio 23 d. buvo Juozas Adomaitis, vėliau perėmęs vadovavimą būriui ir policijai [57; 33, 110–112]. Abu sukilėliai iki 1940 m. liepos 13 d. priklausė LŠS, o S. Jasdauskas 1939 m. buvo Palangos šaulių būrio vado Valerijono Lapėno pavaduotojas [71; 113]. Mosėdžio sukilėlių vadovybė buvo sudaryta iš būrio vado lt. Edvardo Danilevičiaus, jo pavaduotojų Jurgio Šimkaus ir Kazio Pemkaus, būrio raštininko jaun. pusk. P. Šrapnicko, J. Kudarausko, Stasio Majoro, kurį vėliau pakeitė Petras Markauskas. J. Šimkus ir S. Majoras – buvę LŠS nariai, jaun. pusk. P. Šrapnickas 1940 m. buvo Mosėdžio šaulių būrio vado pavaduotojas, o J. Kudarauskas 1939 m. buvo Kalnalio šaulių būrio vadas [98, 60; 12; 40; 67, 26; 103; 68; 116; 102]. Vis dėlto abejotinas lt. E. Danilevičiaus vadovavimas Mosėdžio sukilėlių būriui nuo pirmųjų jo veikimo dienų. Kadangi po šio būrio įsteigimo, jo veiklą koordinavo būtent J. Kudarauskas, o E. Danilevičius į Mosėdį atvyko praėjus trimis dienoms nuo šio įvykio [51]. Salantų sukilėlių būrio vadas buvo jaun. lt. Ciprionas Skridaila, kuris, prieš išvykdamas į Vilnių, savo pareigas perdavė Salantų policijos nuovados viršininkui, buvusiam šauliui pusk. Pranui Baltoniui. Manytina, jog jis iki tol buvo C. Skridailos pavaduotojas. Salantų sukilėlių štabui taip pat galėjo priklausyti buvęs šaulys Petras Kadys, dirbęs izdininku [120, 98–99; 67, 17; 79; 80].

Neretai Kretingos apskrities sukilėlių štabai būdavo įsteigiami buvusių šaulių namuose, pavyzdžiui, Aleksandrijoje pas buvusį šaulių būrio kasininką A. Balandį. Į Aleksandrijos sukilėlių štabo sudėtį įėjo buvę LŠS nariai: būrio vadas A. Kauneckas, jo pavaduotojas Mykolas Vitkus ir raštininkas A. Balandis [19; 5, 61–62; 46, 102; 1]. Narvydžių sukilėlių štabas buvo įsteigtas būrio organizatoriaus, buvusio šaulio V. Alseikos namuose. Narvydžių sukilėlių vado Viktoro Stankūno pavardė nefigūruoja tarp buvusių šaulių, tačiau jo pavaduotojas Juozas Embrasas bei būrio raštininkas Juozas Donela, įėję į štabo sudėtį, – buvę šauliai [7; 108; 95, 24–25]. Lenkimų sukilėlių būrio vadas buvo giri-

ninkas Stasys Žukas, 1940 m. priklausęs LŠS, o jo padėjėjas – Vaclovas Pocius. Tikėtina, kad S. Žuko bute galėjo būti įsteigtas Lenkimų sukilėlių štabas [58; 59; 76; 102]. Skuodo sukilėlių būstinė buvo Šaulių gatvėje, netoli šaulių salės pastato, kuriam vadovo Kostas Vasaris [10; 89; 61]. Kitų Skuodo sukilėlių būrio vadovybės narių nepavyko nustatyti.

Kulių bei Platelių sukilėlių štabai įsikūrė valsčiaus valdybos pastatuose [84, 128; 53, 33]. Į Kulių sukilėlių štabo sudėtį įėjo būrio vadas V. Ilginis, policijos viršininkas P. Pruckus bei vachmistras Benjaminas Tilvikas. V. Ilginis 1940 m. buvo Kulių šaulių būrio vadas [44; 85; 112]. Platelių sukilėlių štabas buvo sudarytas iš būrio vado ats. ltn. V. Barkausko, jo pavaduotojo ats. jaun. ltn. Broniaus Avižienio, policijos viršininko Juozo Poškaus, buvusių šaulių Jono Zubavičiaus bei Povilo Grigalausko. V. Barkauskas buvo paskirtas Platelių sukilėlių būrio pirmosios grupės, o B. Avižienis antrosios grupės vadu [53, 33; 107; 73]. Nė vienas iš jų anksčiau nepriklausė LŠS. Platelių vlsč. Notėnų km. sukilėlių štabas buvo įsteigtas mokyklos pastate. Į jo sudėtį įėjo „aktyviausi šauliai“, tai yra Notėnų administracinės valdžios atstovai ir sukilėlių vadovybės nariai: „valdžios galva“ Augustinas Mažeika, jo pavaduotojas Feliksas Kariačka, sukilėlių vadas P. Lenksus, raštininkas Antanas Martišius bei kasininkas Justinas Jurčius [18, 45–49; 22, 46; 9; 41; 97]. Visi jie, išskyrus J. Jurčių, 1940 m. priklausė LŠS, o P. Lenksus buvo Notėnų šaulių būrio vadas [67, 29; 118].

Apie daugelio Kretingos apskrities sukilėlių būrių štabų egzistavimą nepavyko rasti informacijos, tačiau yra žinomi šių būrių vadai ar jų pavaduotojai. Nustatėme, jog Platelių vlsč. Gintališkės km. sukilėlių būrio vadas buvo J. Daukantas, kuris 1940 m. priklausė LŠS [53,67; 73]. Skuodo vlsč. Kaukolikų km. sukilėlių būriui vadovavo buvęs šaulys Jonas Budrys [93, 33; 2]. Endriejavo sukilėlių būriui vadovavo Augustinas Pocius [42], kurio pavardė nefigūruoja tarp buvusių šaulių, tačiau jo pavaduotojas Valentinas Striaukas 1940 m. priklausė LŠS [47; 20]. Pasitaikė būrių, kurių vadovybės sudėtyje iš viso nebuvo šaulių, pavyzdžiui, Grušlaukio sukilėlių būryje, kuriam vadovavo F. Benetis ir Vincas Vičiulis bei Kartenos sukilėlių būryje, kuriam vadovavo Juozas Čuplys [69,145; 77]. Gargždų sukilėlių būrio vado Ildefonso Lukausko [78] pavardė taip pat nefigūruoja tarp buvusių šaulių.

Taigi galima konstatuoti, kad 6 Kretingos apskrities sukilėlių štabai buvo įsikūrę policijos nuovados pastatuose, 3 – buvusių šaulių gyvenamosiose vietose, 2 – valsčiaus valdybose, 1 – mokykloje. Šiuos duomenis palyginus su XV Kretingos šaulių rinktinės dalinių ginkluotės laikymo vieta 1940 m., nustatyta, jog 5 (iš 12) sukilėlių būrių štabai buvo įkurti tose įstaigose ar pastatuose, kuriuose iki 1940 m. liepos–rugpjūčio buvo laikomi šaulių ginklai. Gauti rezultatai leidžia kelti hipotezę, kad ir kiti Kretingos apskrities sukilėlių štabai, orientuojantis į XV Kretingos šaulių rinktinės dalinių ginkluotės laikymo vietą tarpukariu, galėjo būti įkurti. Iš aštuoniolikos Kretingos apskrities sukilėlių būrių vadų, devyni anksčiau priklausė LŠS struktūrai, taip pat ir nemaža dalis kitų Kretingos apskrities sukilėlių štabų narių.

Kretingos apskrities sukilėlių-šaulių statistiniai duomenys

1940 m. duomenimis, XV Kretingos šaulių rinktinėje buvo apie 1831 rikiuotės šaulių [17; 114]. Tai sudarė 3, 8 % viso Lietuvos šaulių rikių skaičiaus (48, 107 [30]). Kretingos apskrities sukilėlių būrių dydis neabejotinai priklausė nuo šaulių šioje apskrityje gausos. Trylikoje Kretingos apskrities sukilėlių būrių buvo 534 nariai (žr. 1 lentelę). Valentino Brandišausko teigimu, sukilėlių skaičius visoje Lietuvoje neturėjo viršyti 20 000 [120, 15]. Tad 534 sudarytų 2, 7 % viso Lietuvos sukilėlių skaičiaus. Vis dėlto svarbiausia, jog devyniolikos (iš dvidešimties) Kretingos apskrities sukilėlių būrių sudėtyje buvo buvusių LŠS narių. Neaptikus Šačių būrio sukilėlių vardinio sąrašo, negalima nustatyti, kokią jų dalį sudarė šauliai. Taigi, Kretingos apskrityje vykusiame sukilime iš viso dalyvavo 210 šaulių. Išeliminavus tuos Kretingos apskrities sukilėlių būrius, kurių narių skaičiaus nepavyko nustatyti, galima daryti išvadą, jog trylikoje Kretingos apskrities sukilėlių būrių (534 nariai) iš viso buvo 194 šauliai, o tai sudarytų 36 % bendro narių skaičiaus (žr. 2 priedą). 1940 m. LŠS sąjungoje buvo 27 % valstiečių, 19 % tarnautojų, 13 % samdinių, 8 % amatininkų, 5 % darbininkų, 5 % mokytojų [106]. Kretingos apskrities sukilėliai-šauliai socialiniu požiūriu turėjo pasiskirstyti panašiai. Nustatyta 166 sukilėlių-šaulių profesija, iš kurių 42 % sudarė žemdirbiai, 14 % – tarnautojai, 14 % – amatininkai, 12 % – darbininkai, 7 % – mokytojai, 4 % – prekybininkai, 4 % – policininkai, 1, 8 % – valdininkai, 1, 2 % – bedarbiai ir mažažemiai. 165 Kretingos apskrities sukilėlių-šaulių amžiaus vidurkis buvo apie 34 metus.

1 lentelė. Kretingos apskrities sukilėlių būrių vadų bei narių priklausomybė LŠS

Eil. Nr.	Būrys	Vadas	Priklausomybė LŠS	Sukilėlių skaičius	Priklausomybė LŠS	%
1.	Kaukolikų	Jonas Budrys	Taip	Nėra duomenų	Nėra duomenų	–
2.	Aleksandrijos	Algirdas Kauneckas	Taip	40	19	48
3.	Endriejavo	Augustinas Pocius	Ne	20	10	50
4.	Gargždų	Ildefonsas Lukauskas	Ne	Nėra duomenų	Nėra duomenų	–
5.	Grušlaukio	Feliksas Benetis	Ne	10	5	50
6.	Kartenos	Juozas Čuplys	Ne	Nėra duomenų	Nėra duomenų	–
7.	Kretingos	Pranas Jakys	Taip	Nėra duomenų	Nėra duomenų	–
8.	Kulių	Vladas Ilginis	Taip	30	14	47
9.	Lenkimų	Stasys Žukas	Taip	12	10	83
10.	Mosėdžio Valsčiaus	Edvardas Danilevičius	Ne	70	30	43
11.	Narvydžių	Viktoras Stankūnas	Ne	40	11	28
12.	Notėnų	Pranas Lenkšus	Taip	30	8	27
13.	Palangos	Stasys Jasdauskas	Taip	140	17	12
14.	Platelių	Vladas Barkauskas	Ne	40	20	50
15.	Salantų	Ciprionas Skridaila	Ne	22	13	60
16.	Skuodo	Kostas Vasaris	Ne	30	20	67
17.	Šventosios	Vladas Barkauskas	Taip	50	17	34
18.	Gintališkės	Juozas Daukantas	Taip	Nėra duomenų	Nėra duomenų	–
	Iš viso:	18	9	534	194	36

Akcentuotina, jog Kretingos apskrities sukilėliai šauliai stengėsi pabrėžti savo lietuviškumą ir šauliškumą. Jie ne tik dažnai įvardindavo save šauliais, bet ir vilkėdavo šaulio uniformą bei nešiodavo ant rankos raištį su Lietuvos trispalve ir kitus lietuviškus atributus [37; 38; 39; 43; 83; 45; 86; 87].

Kretingos apskrities sukilėlių ginkluotė

1939 m. duomenimis, XV Kretingos šaulių rinktinės ginkluotę sudarė 913 šautuvų, 40 pistoletų, 18 lengvųjų kulkosvaidžių, 10 rankinių granatų. Nemaža dalis lengvosios ginkluotės (407 šautuvai ir 18 pistoletų) buvo išduota šauliams laikyti namuose [115]. Likviduojant rinktinę, kpt. O. Žadvydas dalį ginklų padėjo patikimiems LŠS nariams paslėpti. Šauliai, pasilikę ginklus, išitraukė į antisovietinio pagrindžio veiklą ir sudarė pradinį jo branduolį. Šovinių atsarga antisovietiniam pagrindžiui buvo sudaryta taupant. Susitarus su būrių vadais, būdavo pažymimas didesnis šaudymo pratybose tarpukario metais dalyvavusių šaulių skaičius, šoviniai nurašomi ir išdalijami pagrindžio nariams. Naikinant rinktinę, sandėliuose buvo dalis ginklų, paimtų iš internuotų lenkų karių ir iki to laiko neįtrauktų į apskaitą. Komendantūros ūkvedys ir sandėlininkas, buvęs šaulys Antanas Mickevičius juos perdavė buvusiems šauliams. Lengvieji kulkosvaidžiai, šautuvai, pistoletai, granatos ir šoviniai gerokai papildė atsargas [110]. 1941 m. balandį pas O. Žadvydą iš Gargždų atvažiuavęs buvęs šaulys A. Šeškus informavo, kad jų antisovietinei organizacijai vadovauja buvęs Vėžaičių šaulių būrio vadas P. Lengvinas ir kad jie turi ginklų [26, 208].

Tikėtina, kad didžioji dalis Kretingos apskrityje sovietinės okupacijos laikotarpiu slepiamų ginklų, pirmiausia šaulių, buvo panaudota Birželio sukilimo metu. Aleksandrijoje 1941 m. birželio 23 d. dalis sukilėlių jau turėjo ginklų, kuriuos iki tol nelegaliai slėpė. Tarp jų galėjo būti šie buvę šauliai: M. Vitkus, 1940 m. turėjęs 6,35 mm „Mauser“ sistemos revolverį, Petras Paulauskas ir Antanas Zaližauskas – turėję 7,92 mm „Mauser“ sistemos šautuvus, pastarasis dar turėjo 7,65 mm revolverį, Leonas Urvikis – turėjęs 7,65 mm „Walter“ sistemos revolverį bei Hermanas Zorgevičius – turėjęs 7,65 mm „Sauer-Sohn“ sistemos revolverį [5, 102; 67, 53, 51]. Analogiška padėtis buvo Notėnuose: „Džiaugdamiesi pasibaigusia sovietine okupacija ir kažkieno paraginti, Notėnų ir aplinkinių kaimų šauliai ėmė rinktis įprastoje iškilmų vietoje – prie šaulių pastatyto paminklo. Keli šauliai turėjo ginklus“ [17, 163]. Sovietų baudžiamosios bylos apžvalgoje teigiama, jog Notėnų „sukilėliai buvo ginkluoti šautuvais ir pistoletais, kurie nelegaliai buvo slepiami pas šaulius nuo buržuazinės santvarkos likvidacijos Lietuvoje“ [13]. Greičiausiai minėtieji šauliai-sukilėliai buvo Antanas Sutkevičius, 1940 m. turėjęs 9 mm revolverį, Antanas Martišius, turėjęs 7,63 mm „Retolaza“ sistemos revolverį, Jonas Andriuška, turėjęs 7,65 mm „Sauer-Sohn“ sistemos revolverį [67, 29]. Grušlaukio sukilėliai dar iki pirmųjų raudonarmiečių nuginklavimo jau turėjo 3 pistoletus, 2 karabinus ir keliolika šovinių.

V. Vičiulis ir Feliksas Jonkus buvo ginkluoti pistoletais. F. Jonkus, 1940 m. priklausydamas Grušlaukio šaulių būriui, taip pat turėjo 9 mm kalibro pistoletą [120, 98–99; 50; 67, 44]. Tikėtina, kad jis galėjo būti panaudotas sukilimo metu.

Visgi didžiąją dalį ginklų Kretingos apskrities sukilėliai gavo užėmę Raudonosios armijos paliktus sandėlius Mosėdyje, Salantuose, Aleksandrijoje, Kuliuose, Šateikiuose, Palangoje [40, 150; 91; 5, 102; 75; 59; 32; 33] ar nuginklavę raudonarmiečius, sovietinius pareigūnus. Lenkimų sukilėliai dalį ginklų gavo iš Lietuvos pasienio policijos [100]. Labai nedaug ginklų Kretingos apskrities sukilėliai galėjo gauti iš Vokietijos kariuomenės dalinių, tad šis faktas yra išskirtinis daugumos kitų Lietuvos sukilėlių atžvilgiu. Anot Juozo Zubės, dalis Mosėdžio vlsč. sukilėlių buvo ginkluoti rusiškais karabinais, kuriuos vokiečiai atvežė iš Kretingos [52, 51]. Šventosios sukilėlis Liudas Bučys, apsirengęs Vokietijos kariuomenės uniforma, turėjo šautuvą ir saugojo jūros pakrantę [11]. Manytina, kad ginklą jis galėjo gauti iš pražygiuojančių Vokietijos kariuomenės karių. Nustatyta, jog mažiausiai dešimt Kretingos apskrities sukilėlių būrių galėjo turėti daugiau kaip 180 vienetų lengvosios ginkluotės. Kretingos apskrities sukilėlių ginklai buvo skirti ne tik kovai su raudonarmiečiais bei sovietiniais pareigūnais, bet ir savo gyvenviečių, ypač svarbiausių objektų – raudonarmiečių paliktų sandėlių, telefono stočių, policijos nuovadų, kooperatyvų, tiltų ir kt. – apsaugai.

Išvados

1. 1941 m. birželio 22 d. prasidėjus Vokietijos–SSRS karui, o kartu ir antisovietiniam Birželio sukilimui Lietuvoje, Kretingos apskrities sukilėlių būrių organizaciniame procese XV Kretingos šaulių rinktinė ir buvę jos nariai suvaidino lemiamą vaidmenį. Daugiau kaip pusė Kretingos apskrities sukilėlių būrių buvo suformuoti remiantis tarpukariu veikusios XV Kretingos šaulių rinktinės tinklu, kurio struktūrą pavyko išsaugoti sovietinės okupacijos Lietuvoje metu. Be to, daugiau kaip pusė Kretingos apskrities sukilėlių būrių suorganizavo ar prie jų susiformavimo prisidėjo buvę šauliai. Taip pat nemaža dalis buvusių LŠS narių aktyviai dalyvavo atkuriant administracines Kretingos apskrities valdymo struktūras.

2. Buvusių LŠS narių įtaka pasireiškė ir koordinuojant Kretingos apskrities sukilėlių būrių veiklą. Pusė Kretingos apskrities sukilėlių būrių vadų tarpukariu priklausė LŠS, kaip ir didžioji dalis narių, įėjusių į sukilėlių štabų, kurie dažnai būdavo įkuriami buvusių XV Kretingos šaulių rinktinės dalinių ginklų laikymo vietose, sudėti. Daugiau nei trečdalis Kretingos apskrities sukilėlių (įskaitant būrių organizatorius, jų vadovybės ir štabų narius bei eilinius sukilėlius) buvo šauliai.

3. Birželio sukilimo pradžioje kai kurie sukilėliai jau turėjo dalį ginklų, daugiausia paslėptų likviduojant XV Kretingos šaulių rinktinę ir išsaugotų sovietinės okupacijos laikotarpiu. Tai sudarė mažiausiai trijų Kretingos apskrities sukilėlių būrių ginkluotės

dalį. Vėliau ginklais būdavo apsirūpinama užėmus Raudonosios armijos sandėlius, nu-
ginklavus raudonarmiečius ir sovietinius pareigūnus. Dalis lengvosios ginkluotės dalis
buvo gauta iš vietos policijos įstaigų. Kretingos apskrities sukilėlių veiklos specifika,
lyginant su kitais Lietuvos sukilėliais, buvo ta, jog dėl geografinės padėties dalį ginklų
jie gavo iš Vokietijos karinių struktūrų.

Šaltiniai ir literatūra

1. Aleksandrijos šaulių būrio narių sąrašas 1940 m. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 22.
2. Apuolės piliakalnio būrio šaulių sąrašas 1940 m. LCVA, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 37.
3. A. Bagdonavičiaus 1946 m. liepos 8 d. apklausos protokolas. *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. 7830/3, l. 14.
4. A. Bagdonavičiaus 1946 m. liepos 9 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 7830/3, l. 17.
5. A. Balandžio 1944 m. lapkričio 27 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18878.
6. A. Budrikio 1944 m. lapkričio 17 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45655/3.
7. A. Budrikio 1944 m. lapkričio 20 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45655/3, l. 20.
8. A. Karbonskio 1952 m. sausio 15 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20896/3, l. 45–49.
9. A. Martišiaus 1945 vasario 15 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 6988/3, l. 80.
10. A. Meidaus 1963 m. kovo 8 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 1, l. 50.
11. A. Petrausko 1946 m. rugsėjo 13 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 1328/3, l. 19.
12. A. Zuberniaus 1944 m. spalio 22 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 210.
13. Baudžiamosios bylos Nr. 69883/3 apžvalga. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20896/3, l. 87.
14. BAUŽYS, Antanas. Plungės gimnazistai laisvės kovoje. *Laisvės kovų archyvas*, 1999, t. 25, p. 210.
15. BRANDIŠAUSKAS, Vytautas. *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06–1941 09)*. Vilnius, 1996, p. 73.
16. BUBNYS, Arūnas; JEGELEVIČIUS, Sigitas; KNEZYS, Stasys; RUKŠĖNAS, Alfredas. *Lietuvių tautos sukilimas. 1941 m. birželio 22–28 d.* Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2011.
17. BUCHAVECKAS, Stanislovas. Platelių valsčius ir jo mokyklos 1941–1944 m. Iš: *Lietuvos valsčiai: Plateliai*. Vilnius, 1999.
18. B. Karbonskio 1952 m. sausio 15 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20896/3.
19. B. Stankūno 1944 m. lapkričio 17 apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18878, l. 47.
20. Endriejavo šaulių būrio vardinis narių sąrašas 1940 m. LCVA, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 20.
21. F. Idzelio 1945 m. birželio 20 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47083/3, l. 53–54.
22. F. Kariačkos 1944 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-1, ap. 58, b. b. 6988/3.
23. F. Zimanaitės 1944 m. gruodžio 1 d. apklausos protokolas. LYA, f. K-30, ap. 1, b. 1102, p. 38.
24. GRAŽIŪNAS, Albinas. *Lietuva dviejų okupacijų replėse*. Vilnius: Tėvynės sargas, 1996.

25. *Hitleriniai žudikai Kretingoje. Dokumentų rinkinys.* Sud. B. BARANAUSKAS. Vilnius, 1960, p. 19.
26. *Hitlerininkų penktoji kolona Lietuvoje.* Sudarė B. Baranauskas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
27. JANKAUSKAS, Juozas. *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje.* Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2010.
28. JEGELEVIČIUS, Sigitas. Sukilimas. *Lietuvos aidas.* 1995, Nr. 166, p. 5; Nr. 167, p. 5; Nr. 168, p. 5; Nr. 169, p. 5; Nr. 170, p. 5.
29. JEGELEVIČIUS, Sigitas. Tautos teisė sukilti. Iš: *Tautos teisė sukilti: medžiaga ir dokumentai 1941 m. birželio sukilimui įvertinti.* Sudarė J. A. Antanaitis, A. Žaldokas. Kaunas: Atmintis, 2001, p. 18.
30. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir išteklių eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 287.
31. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 58–59.
32. J. Adomaičio 1946 m. kovo 29 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 43401/3, t. 1, l. 79.
33. J. Adomaičio 1946 m. balandžio 2 d. apklausos protokolo kopija. *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 1099, l. 110–113.
34. J. Bindoko 1945 m. vasario 11 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45015/3, l. 47–63.
35. J. Bindoko 1945 m. vasario 13 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45015/3, l. 75.
36. J. Blažio 1947 m. lapkričio 22 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16842, l. 16.
37. J. Embraso 1963 m. kovo 25 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 2, l. 25.
38. J. Embraso balandžio 28 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 2, l. 91.
39. J. Embraso birželio 24 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 2, l. 130.
40. J. Gurausko 1944 m. lapkričio 1 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 150–254.
41. J. Kantenio 1945 m. kovo 6 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 6988/3, l. 80.
42. J. Lapinsko 1947 m. sausio 2 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-15366, l. 20.
43. J. Mockaus 1963 m. rugpjūčio 15 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 4, l. 119.
44. J. Narkaus 1946 m. sausio 7 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812, l. 15.
45. J. Paukščio 1952 m. kovo 28 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812, l. 160.
46. J. Petkaus 1944 m. lapkričio 27 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18878, l. 61–102.
47. J. Saudargo 1944 m. gruodžio 27 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13667/3, l. 25.
48. J. Simučio 1944 m. lapkričio 13 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-17094, l. 25.
49. J. Simučio 1971 m. gegužės 4 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-17094, l. 158.
50. J. Surblio 1951 m. liepos 23 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 20802/3, l. 77.
51. J. Šimkaus 1944 m. spalio 15 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 237–238.
52. J. Zubės 1944 m. spalio 22 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839.

53. J. Žvinio 1949 m. sausio 26 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 42956/3.
54. Kartenos būrio, Kretingos kuopos šaulių vardiniai sąrašai. 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 4, 30–31.
55. Klaipėdos UO MGB LSSR tardytojo jaun. ltn. Uvarovo 1946 m. spalio 31 d. nutarimas dėl išnagrinėtos baudžiamosios bylos. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45015/3, l. 60.
56. Kretingos kuopos šaulių vardinis sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 5.
57. Kretingos PP MVD viršininko kapitono Kličiaus 1953 m. pažyma apie baudžiamuosius būrius Palangos valsčiuje. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 1903, l. 24.
58. Kūlupėnų šaulių būrio vardinis sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 8.
59. KVIKLYS, Bronius. *Mūsų Lietuva*. T. 4. Vilnius: Mintis, 1991, p. 326.
60. K. Dabrio 1944 m. spalio 18 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 149.
61. K. Jevsejevo 1946 m. liepos 4 d., apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 7830/3, l. 27.
62. K. Mažeikos 1952 m. kovo 17 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812.
63. K. Sakalausko 1947 gegužės 31 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 6962/3, l. 14.
64. K. Žilinskio 1944 m. spalio 17 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 281–284.
65. L. Bučio 1946 m. rugsėjo 13 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 1328/3, l. 26.
66. L. Bučio 1946 m. rugsėjo 16 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 1328/3, l. 28.
67. LŠS XV rinktinės ginklų knyga. *LCVA*, f. 561, ap. 5, b. 101.
68. LŠS XV rinktinės (8) Mosėdžio šaulių būrio vado raportas XV Šaulių Rinktinės vadui dėl šaulių užpildytų tarnybos lapų, nario liudijimų ir kitų dokumentų pristatymo, 1938 m. balandžio 22 d. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1220, l. 334.
69. *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944 m. Dokumentų rinkinys*. 2 dalis. Vilnius, 1973.
70. M. Kryževičiaus 1945 m. vasario 13 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45015/3, l. 49.
71. Palangos šaulių kuopos šaulių sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 26–27.
72. Pažyma dėl Prano Jakio, s. Antano, g. 1900 m. baudžiamosios bylos Nr. 4471. *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 1099, l. 30.
73. Platelių šaulių būrio vardinis sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 28.
74. Prašymas steigti šaulių būrį Gintališkės kaime, Platelių valsčiuje. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1251, l. 550.
75. P. Balsevičiaus 1946 sausio 24 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 38438/3, l. 56.
76. P. Černeckio 1945 m. sausio 25 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-17094, l. 90.
77. P. Domarko 1951 m. birželio 12 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 20802/3, l. 75.
78. P. Gubistos 1945 m. liepos 25 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 30878/3, l. 50.
79. P. Kadžio 1949 m. birželio 14 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13908/3, l. 21.
80. P. Kadžio 1949 m. birželio 29 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13908/3, l. 28.
81. P. Lenkšaus 1945 m. sausio 4 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 6988/3, l. 57.
82. P. Mikolajūno 1945 m. sausio 28 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45015/3, l. 32–36.

83. P. Rentausko 1952 m. kovo 18 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812, l. 124.
84. P. Rentausko 1952 m. kovo 19 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812.
85. P. Rentausko 1952 m. kovo 24 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16812, l. 136.
86. P. Sendrausko 1949 birželio 30 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13908/3, l. 56.
87. P. Sendrausko 1949 liepos 5 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13908/3, l. 60–61.
88. P. Sprindžio 1948 m. birželio 6 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16842, l. 88.
89. P. Vaškio 1946 m. balandžio 13 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47423/3, t. 2, l. 245.
90. P. Viskonto 1946 m. balandžio 8 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 20802/3, l. 31.
91. P. Žabinsko 1949 m. gegužės 19 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 13908/3, l. 99.
92. RUKŠĖNAS, Alfredas. Pasipriešinimas Kretingos, Telšių ir Mažeikių apskrityse pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu (1940–1941 m.). *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 2 (26), p. 7–32.
93. RUKŠĖNAS, Alfredas. 1941 m. Birželio sukilimas Kretingos, Mažeikių ir Telšių apskrityse. *Genocidas ir rezistencija*, 2010, Nr. 1 (27), p. 33–56.
94. RUŠKYS, A. Endriejavo žemė. Kančių ir vilties istorija. Kaunas, 2002.
95. Skuodo kuopos narių ir kandidatų sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282.
96. STALMOKAS, Juozas. Tai buvo prieš 19 metų. *Raudonasis švyturys*, 1960, Nr. 75, p. 3.
97. S. Griciaus 1945 m. sausio 8 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 6988/3, l. 140.
98. S. Majoro 1944 m. spalio 17 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, l. 19–20.
99. S. Majoro 1944 m. spalio 20 d. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18839, 256.
100. S. Žuko 1944 m. spalio 23 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-17094, l. 14.
101. Šaulių gyvenimas. *Trimitas*, 1939, Nr. 48, p. 1173.
102. Šaulių gyvenimas. *Trimitas*, 1940, Nr. 5, p. 117.
103. Šaulių Sąjungos XV rinktinės Kalnalio būrio narių registracijos knyga 1938–1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 5, b. 85, l. 7.
104. Šventosios uosto šaulių kuopos šaulių vardinis sąrašas 1940 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1282, l. 38–39.
105. VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1917–1940)*. Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 140–141.
106. VAREIKIS, Vygantas. Šaulių sąjunga 1939–1940 metais ir jos likvidacija. *Trimitas*, 1992, Nr. 9, p. 3.
107. V. Barkausko 1947 m. birželio 25 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 6962/3, l. 27.
108. V. Stankūno 1944 m. lapkričio 20 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45655/3, l. 82.
109. V. Stankūno 1944 m. gruodžio 2 d. apklausos protokolas. *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 45655/3.
110. ŽADVYDAS, Osvaldas. Mirtininkų gretose. *Karys*, 1976, Nr. 4, p. 131–132.
111. III pėstininkų divizijos plote esančių šaulių dalinių išsidėstymo skaidrė. Priedas prie šaulių panaudojimo planas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1028, l. 88.
112. XV Kretingos šaulių rinktinės Kulių būrio sudėties ir ginklavimo žinios, 1939 m. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1258, l. 114.

113. XV Kretingos šaulių rinktinės Palangos kuopos sudėties ir ginklavimo žinios, 1939 m. gruodžio 23 d. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1258, l. 111.
114. XV Kretingos šaulių rinktinės mobilizaciniai uždaviniai ir jų vykdymas. 1940 m. sausio 1 d. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1283, l. 4–7.
115. XV Kretingos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios. 1939 m. rugsėjo 1 dienai. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1258, l. 108–111.
116. XV Kretingos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios. 1940 m. sausio 1d. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1258, l. 139.
117. XV Kretingos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios. 1940 m. balandžio 9 d. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1284, l. 12–17.
118. 1940 m. sausio m. 16 d. pranešimas šauliui Lenksui Pranui. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1280, l. 5.
119. 1940 m. balandžio 9 d. XV Kretingos šaulių rinktinės sudėties ir ginklavimo žinios. *LCVA*, f. 561, ap. 4, b. 1284, l. 17.
120. *1941 m. birželio sukilimas*. Dokumentų rinkinys. Sudarė V. BRANDIŠAUSKAS. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2000.

Riflemen – Insurgents of June 1941: Case Study of Kretinga District

Živilė Girdžiūtė

Klaipėda University, Faculty of Humanities,
Herkaus Manto St. 84, Klaipėda, e-mail zivile.girdziute26@gmail.com

Summary

On 22 June 1941, following the attack of the Nazi Germany on the USSR, an anti-Soviet uprising in Lithuania began. Kretinga district was occupied by the Nazis as well. During the interwar period, Lithuania was exemplified by increasing and strengthening one paramilitary organization, the selected 15th Kretinga Riflemen's Team of Lietuvos Šaulių Sąjunga (Lithuanian Riflemen's Union, abbreviated as LRU) that was comprised of a protective battalion of the borderline with Germany. After Lithuania was occupied by the Soviet Union, LRU was dismembered, although its network continued to exist. The former riflemen were actively involved in the anti-Soviet resistance and in the June Uprising afterwards.

The purpose of the present analysis is to identify quantitative and qualitative influence of the former riflemen on the 1941 June Uprising in Kretinga district. In pursuit of this aim, the following objectives were raised: to investigate the role that the former LRU structural network and its members played in the organized processes of the rebel groups in Kretinga district; to

identify the leaders of rebel groups in Kretinga district as well as their common dependence on LRU; to analyse the procurement of armament of Kretinga district's rebels.

In conclusion, the development of more than half of anti-Soviet insurgent groups in Kretinga district was based on the selected group network of the 15th Kretinga Riflemen's Team during the interwar period whose structure was retained under the conditions of the Soviet occupation. More than half of insurgent groups in Kretinga district were organized by former LRU members. In addition, former riflemen executed an administrative function in trying to eliminate the problem of absence of governmental structures. More than half of the leaders of insurgents in Kretinga district belonged to LRU before World War II. Those insurgents in Kretinga district who belonged to LRU comprised one third of the total number of insurgents identified. The armament of insurgents of Kretinga district consisted of the guns that had been hidden by the former riflemen and the guns retained during the Soviet period as well as those taken after seizing the depots of the Red Army or after disarming it. In contrast to other anti-Soviet insurgents in Lithuania, the distinctive feature of the insurgents in Kretinga is that some of them received guns from the German armed military forces.

Key words: *15th Kretinga Riflemen's Team, June Uprising, Kretinga district, Lithuanian Riflemen's Union, World War II.*

Įteikta / Received 2014-06-12
Priimta / Accepted 2014-06-27